DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-oje--06-05-04 Pages: 27-37

Oriental Journal of Education

ORIENTAL JOURNAL OF EDUCATION

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/oje

MODERN CLASSROOM MANAGEMENT: IMPROVING PEDAGOGICAL MANAGEMENT THROUGH THE DESIGN AND IMPLEMENTATION OF PROGRAMMES

Yulduz Yoldoshovna Gulliyeva
Senior Lecturer, Department of Psychology and Sociology
Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature
Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
E-mail: gullijevaulduz@gmail.com
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: classroom management, pedagogical management, programme design, programme implementation, teacher competence, digital tools, learning environment, formative evaluation.

Received: 01.11.2026
Accepted: 02.11.2026
Published: 03.11.2026

Abstract: The article analyses the theoretical foundations of modern classroom management and substantiates a methodology for designing and implementing classroom management programmes as a tool for improving pedagogical management in general secondary and higher education. Drawing on the classic studies of J. Kounin and W. Doyle, the research syntheses of R. Marzano, C. Evertson and C. Weinstein, B. Simonsen and colleagues, and the meta-analysis of H. Korpershoek and colleagues, the study shows that the shift from control-oriented discipline to the proactive organisation of the learning environment requires a systemic, programme-based approach. The author proposes a five-stage model for designing a classroom management programme (diagnosis, goal setting, content and tool design, implementation with teacher support, evaluation and correction) with specific content, tools and evaluation indicators for each stage, and defines the place of digital platforms as auxiliary rather than substitute instruments. A mixed-methods design for the pilot evaluation of the programme, including indicators, instruments and ethical requirements, is presented. Practical recommendations are made for teacher training and for the integration of the programme into the internal quality assurance system of educational institutions.

ZAMONAVIY SINF BOSHQARUVI: DASTURLARNI ISHLAB CHIQISH VA TATBIQ ETISH ORQALI PEDAGOGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH

Yulduz Yo‘ldoshovna Gulliyeva
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
“Psixologiya va sotsiologiya” kafedrasi katta o‘qituvchisi
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: gullijevaulduz@gmail.com
Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: sinf boshqaruvi, pedagogik boshqaruv, dastur ishlab chiqish, dasturni tatbiq etish, o‘qituvchi kompetensiyasi, raqamli vositalar, ta’lim muhiti, formativ baholash.

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy sinf boshqaruvining nazariy asoslari tahlil qilinib, umumiy o‘rta va oliy ta’limda pedagogik boshqaruvni takomillashtirish vositasi sifatida sinf boshqaruvi dasturlarini ishlab chiqish va tatbiq etish metodikasi asoslanadi. J. Kunin va U. Doylning klassik tadqiqotlari, R. Marzano, K. Evertson va K. Vaynshteyn, B. Simonsen va hammualliflarining ilmiy sintezlari hamda H. Korpershuk va hammualliflarining meta-tahliliga tayanib, nazoratga yo‘naltirilgan intizomdan ta’lim muhitini proaktiv tashkil etishga o‘tish tizimli, dasturga asoslangan yondashuvni talab qilishi ko‘rsatiladi. Muallif sinf boshqaruvi dasturini ishlab chiqishning besh bosqichli modelini (tashxis, maqsadni belgilash, mazmun va vositalarni loyihalash, o‘qituvchini qo‘llab-quvvatlagan holda tatbiq etish, baholash va tuzatish) har bir bosqich uchun mazmun, vositalar va baholash ko‘rsatkichlari bilan taklif etadi hamda raqamli platformalarning o‘rnini o‘qituvchini almashtiruvchi emas, yordamchi vosita sifatida belgilaydi. Dasturni sinovdan o‘tkazish uchun ko‘rsatkichlar, vositalar va axloqiy talablarni o‘z ichiga olgan aralash metodli baholash dizayni keltiriladi. O‘qituvchilarni tayyorlash va dasturni ta’lim muassasasining ichki sifat nazorati tizimiga integratsiya qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

СОВРЕМЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ КЛАССОМ: СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ РАЗРАБОТКИ И ВНЕДРЕНИЯ ПРОГРАММ

Юлдуз Йолдошевна Гуллиева
старший преподаватель кафедры «Психология и социология»
Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои
доктор философии (PhD) по педагогическим наукам
E-mail: gullijevaulduz@gmail.com
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: управление классом, педагогическое управление, разработка программ, внедрение программ, компетентность учителя, цифровые инструменты, образовательная среда, формирующее оценивание.

Аннотация: В статье анализируются теоретические основы современного управления классом и обосновывается методика разработки и внедрения программ управления классом как инструмента совершенствования педагогического управления в общем среднем и высшем образовании. Опираясь на классические исследования Дж. Кунина и У. Дойла, научные обобщения Р. Марзано, К. Эвертсон и К. Вайнштейн, Б. Симонсен и соавторов, а также метаанализ Х. Корпершук и соавторов, автор показывает, что переход от дисциплины, ориентированной на контроль, к проактивной организации образовательной среды требует системного программного подхода. Предлагается пятиэтапная модель разработки программы управления классом (диагностика, постановка целей, проектирование содержания и средств, внедрение при поддержке учителя, оценка и коррекция) с содержанием, инструментами и показателями оценки для каждого этапа; цифровые платформы определяются как вспомогательные, а не замещающие учителя средства. Представлен дизайн смешанного исследования для апробации программы, включающий показатели, инструменты и этические требования. Даны практические рекомендации по подготовке учителей и интеграции программы во внутреннюю систему обеспечения качества образовательного учреждения.

Kirish. Ta’lim tizimining modernizatsiyasi sharoitida o‘qituvchi faoliyatiga qo‘yiladigan talablar sezilarli darajada o‘zgarmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, o‘quvchilar ehtiyojlarining xilma-xillashuvi va ta’lim natijalariga yo‘naltirilgan baholash tizimining joriy etilishi an’anaviy o‘qitish usullari hamda sinf boshqaruvi modellarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish va o‘quvchilar uchun xavfsiz, qulay ta’lim muhitini yaratish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1; 2]. Bu vazifalarni amalga oshirishda sinf boshqaruvi markaziy o‘rin egallaydi.

Sinf boshqaruvi shunchaki intizomni saqlash yoki tartib o‘rnatishdan iborat emas. U o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularning o‘zaro hamkorligini ta’minlash va har bir o‘quvchining o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishiga yordam beradigan kompleks

pedagogik faoliyatdir. Pedagogik tadqiqotlarda u o‘qituvchining ta’lim va ijtimoiy-emotsional rivojlanish uchun qulay muhit yaratish hamda uni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan barcha harakatlari majmui sifatida ta’riflanadi [3; 4]. Shu ma’noda sinf boshqaruvi o‘quv mashg‘ulotining tashkiliy sharti bo‘libgina qolmay, ta’lim sifatining mustaqil omiliga aylanadi.

Amaliyotda sinf boshqaruvi ko‘pincha o‘qituvchining shaxsiy tajribasi va intuitsiyasiga tayangan holda amalga oshiriladi. Bunday yondashuv tajribali o‘qituvchilar uchun samarali bo‘lishi mumkin, biroq u yosh mutaxassislar uchun qiyinchilik tug‘diradi, sinflar va o‘qituvchilar o‘rtasida katta tafovutlarga olib keladi hamda natijalarni tizimli baholash imkonini bermaydi. Shu sababli sinf boshqaruviga tizimli yondashuv, ya’ni aniq maqsad, mazmun, vositalar va baholash ko‘rsatkichlariga ega dasturlarni ishlab chiqish va ularni ta’lim amaliyotiga bosqichma-bosqich tatbiq etish orqali pedagogik boshqaruvni takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Maqolaning maqsadi zamonaviy sinf boshqaruvining nazariy asoslarini tahlil qilish va pedagogik boshqaruvni takomillashtirishga xizmat qiluvchi sinf boshqaruvi dasturini ishlab chiqish hamda tatbiq etish metodikasini asoslashdan iborat. Tadqiqot quyidagi savollarga javob izlaydi: 1) zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda sinf boshqaruvi qanday tushuniladi va uning samaradorligi qaysi omillarga bog‘liq; 2) sinf boshqaruvi dasturi qanday bosqichlar va komponentlardan iborat bo‘lishi kerak; 3) raqamli vositalar dasturda qanday o‘rin egallashi lozim; 4) dastur samaradorligini qanday ko‘rsatkichlar va usullar bilan baholash mumkin. Tadqiqotning yangiligi sinf boshqaruvi dasturini ishlab chiqishning har bir bosqichi uchun mazmun, vositalar va baholash ko‘rsatkichlari belgilangan besh bosqichli modelning hamda uni sinovdan o‘tkazishning aralash metodli dizaynining taklif etilishidadir.

Adabiyotlar sharhi. Sinf boshqaruvi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarning boshlanishi J. Kuninning ishlari bilan bog‘liq. U videoyozuvlar asosida o‘qituvchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilib, samarali sinf boshqaruvi asosan intizom buzilishiga qanday javob berish bilan emas, balki uning oldini olish bilan belgilanishini ko‘rsatgan [5]. Kunin “hamma narsadan xabardorlik” (withitness), bir vaqtning o‘zida bir necha jarayonni boshqarish, dars sur’ati va o‘tishlarning ravonligi kabi proaktiv ko‘nikmalarni ajratib ko‘rsatgan. U. Doyl esa sinfni murakkab ijtimoiy tizim sifatida tavsiflab, uning ko‘p o‘lchovliligi, jarayonlarning bir vaqtdaligi, oldindan aytib bo‘lmasligi va ommaviyligi kabi xususiyatlarini qayd etgan hamda sinf boshqaruvining asosiy vazifasi o‘quv faoliyatida tartib va hamkorlikni ta’minlash ekanini asoslagan [6].

E. Emmer va L. Stou sinf boshqaruvini pedagogik psixologiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqib, uning o‘qituvchilarni tayyorlash tizimida yetarli o‘rin egallamayotganini va yosh o‘qituvchilarning kasbiy qiyinchiliklari ko‘p hollarda aynan sinf boshqaruvi bilan bog‘liq ekanini ta’kidlaganlar [3]. An’anaviy yondashuvda sinf boshqaruvi asosan o‘qituvchi markazidagi xulq-atvor nazorati va intizomga rioya ettirish sifatida tushunilgan; L. va M. Kanterlarning “qat’iy intizom” modeli bu yondashuvning tipik namunasi hisoblanadi [7]. Zamonaviy pedagogikada esa sinf boshqaruvi

o‘quvchilarni faol jalb etish, ijobiy munosabatlar va ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirishni o‘z ichiga olgan ko‘p qirrali jarayon sifatida talqin qilinadi.

R. Marzano va hammualliflari empirik tadqiqotlarni umumlashtirib, samarali sinf boshqaruvining to‘rt asosiy komponentini ajratadi: qoidalar va tartiblarni aniq belgilash va o‘rgatish; intizomiy choralarni izchil qo‘llash; o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ijobiy munosabatlar; o‘qituvchining ruhiy-emotsional barqarorligi (mental set) [8]. Mualliflar sinf boshqaruvi sifati o‘quvchilarning o‘zlashtirishi va xulq-atvoriga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi. K. Evertson va K. Vaynshteyn tahriri ostidagi qo‘llanmada esa sinf boshqaruvining besh vazifasi – o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida g‘amxo‘rlikka asoslangan munosabatlarni o‘rnatish, o‘quv faoliyatini tashkil etish, o‘quvchilarni jalb etish, ularning ijtimoiy ko‘nikmalari va o‘zini o‘zi boshqarishini rivojlantirish hamda xulq-atvor muammolarida tegishli yordam ko‘rsatish belgilangan [4].

B. Simonsen va hammualliflari ilmiy dalillarga asoslangan sinf boshqaruvi amaliyotlarini tizimlashtirib, beshta asosiy yo‘nalishni ajratgan: sinfning tuzilmasini maksimal darajada aniq tashkil etish; qoidalar va kutilmalarni belgilab, o‘rgatish; o‘quvchilarni darsga faol jalb etish; ijobiy xulq-atvorni tan olish va rag‘batlantirish tizimi; nomaqbul xulq-atvorga mos javob berish [9]. Bu tasnif sinf boshqaruvi dasturining mazmuniy tarkibini belgilashda muhim tayanch hisoblanadi. H. Korpershuk va hammualliflarining meta-tahlili esa aynan dasturlar ta’sirini o‘rganishga bag‘ishlangan: unda sinf boshqaruvi strategiyalari va dasturlari o‘quvchilarning akademik, xulq-atvor, ijtimoiy-emotsional va motivatsion natijalariga kichik, ammo ishonchli ijobiy ta’sir ko‘rsatishi, ijtimoiy-emotsional rivojlanishga qaratilgan komponentlarni o‘z ichiga olgan dasturlar esa ayniqsa samarali bo‘lishi aniqlangan [10]. Bu xulosa dasturni faqat xulq-atvor nazorati bilan cheklamaslik zarurligini ko‘rsatadi.

Raqamli vositalarning sinf boshqaruvidagi o‘rni ham faol o‘rganilmoqda. K. Robaker va hammualliflari ClassDojo ilovasi yordamida ijobiy xulq-atvorni rag‘batlantiruvchi token-tizimni joriy etishning amaliy imkoniyatlarini tavsiflagan [11]. N. Selvin esa ta’limdagi texnologiyalarni tanqidiy tahlil qilib, raqamli platformalar o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalar o‘rtasidagi muloqotni, davomat va baholash monitoringini qulaylashtirsa-da, ularning pedagogik samarasi texnologiyaning o‘ziga emas, balki undan qanday maqsadda va qanday tashkiliy sharoitda foydalanilishiga bog‘liq ekanini ta’kidlaydi [12]. Demak, raqamli vositalar sinf boshqaruvi dasturining yordamchi komponenti bo‘lishi, pedagogik mazmunni esa almashtirmasligi kerak.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish va ta’lim muhitini takomillashtirish masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda [1; 2]. Biroq adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mavjud tadqiqotlarning ko‘pchiligi ta’limni texnik va mazmuniy jihatdan modernizatsiya qilishga qaratilgan bo‘lib, sinf boshqaruvini maqsad, mazmun, vositalar va baholash ko‘rsatkichlari aniq belgilangan dastur sifatida loyihalash hamda uni ta’lim muassasasi amaliyotiga tatbiq etish mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmagan. Ushbu bo‘shliq tadqiqotning yo‘nalishini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega. Birinchi bosqichda sinf boshqaruviga oid klassik va zamonaviy tadqiqotlar, meta-tahlillar hamda ta’lim sohasidagi milliy normativ hujjatlar tahlil qilindi [1–12]. Tahlil uch savol atrofida tashkil etildi: sinf boshqaruvining qaysi komponentlari ilmiy dalillar bilan tasdiqlangan; dasturga asoslangan yondashuvning samaradorligi nimalarga bog‘liq; raqamli vositalarning pedagogik o‘rni qanday. Ikkinchi bosqichda tahlil natijalari ta’lim dasturlarini loyihalashning umume’tirof etilgan bosqichlari (tashxis, loyihalash, tatbiq etish, baholash) asosida sinf boshqaruvi dasturi modeliga o‘tkazildi. Uchinchi bosqichda modelni sinovdan o‘tkazish uchun aralash metodli baholash dizayni ishlab chiqildi.

Tadqiqotning cheklovlarini ham qayd etish lozim: taklif etilayotgan model va baholash dizayni nazariy tahlil asosida ishlab chiqilgan mualliflik loyihasi bo‘lib, maqolada ularning tajriba-sinov natijalari keltirilmaydi. Modelning samaradorligi keyingi bosqichda, quyida tavsiflangan dizayn asosida empirik jihatdan tekshirilishi rejalashtirilgan.

Natijalar. *Sinf boshqaruvi dasturining besh bosqichli modeli.* Adabiyotlar tahlili asosida sinf boshqaruvi dasturini ishlab chiqish va tatbiq etish izchil besh bosqichdan iborat jarayon sifatida loyihalandi (1-jadval). Modelning asosiy g‘oyasi shundaki, dastur tayyor qoidalar to‘plami sifatida “yuqoridan” joriy etilmaydi, balki muayyan ta’lim muassasasi va sinfning holatini tashxis qilishdan boshlanib, natijalarni baholash va tuzatish bilan yakunlanadigan takrorlanuvchi sikl sifatida amalga oshiriladi.

1-jadval. Sinf boshqaruvi dasturini ishlab chiqish va tatbiq etishning besh bosqichli modeli (muallif ishlanmasi)

Bosqich	Mazmuni	Vositalar	Baholash ko‘rsatkichlari
1. Tashxis	Sinf muhiti, o‘quvchilar ehtiyojlari va o‘qituvchining boshqaruv uslubini o‘rganish	Kuzatuv kartasi, o‘qituvchi va o‘quvchilar so‘rovnomasi, hujjatlar tahlili	Darsdagi o‘quv vaqtidan foydalanish, xalaqit beruvchi holatlar, o‘quvchilarning jalb etilganligi (boshlang‘ich qiymat)
2. Maqsadni belgilash	Sinf va muassasa darajasidagi aniq, o‘lchanadigan maqsadlarni shakllantirish	Maqsadlar matritsasi, pedagogik kengash muhokamasi	Maqsadlarning aniqligi va o‘lchanuvchanligi, ishtirokchilar kelishuvi
3. Mazmun va vositalarni loyihalash	Qoidalar va tartiblar, rag‘batlantirish tizimi, faol jalb etish usullari, ijtimoiy-emotsional komponent	Sinf qoidalari to‘plami, dars tuzilmasi namunalari, raqamli platforma (ixtiyoriy)	Komponentlarning ilmiy dalillarga muvofiqligi, o‘qituvchilar uchun qulayligi
4. Tatbiq etish	Dasturni bosqichma-bosqich joriy etish, o‘qituvchilarni o‘qitish va qo‘llab-quvvatlash	Trening, metodik birlashma, hamkasblar kuzatuvi, murabbiylik	Dasturning to‘liq va to‘g‘ri bajarilishi (fidelity), o‘qituvchilar ehtiyojlari

Bosqich	Mazmuni	Vositalar	Baholash ko‘rsatkichlari
5. Baholash va tuzatish	Natijalarni boshlang‘ich holat bilan qiyoslash, dasturni takomillashtirish	Takroriy kuzatuv va so‘rov, intervyu, e-jurnal ma’lumotlari	O‘quv vaqtidan foydalanish, jalb etilganlik, davomat, o‘zlashtirish dinamikasi

Tashxis bosqichi dasturning keyingi barcha bosqichlari uchun asos bo‘ladi. Bu bosqichda sinfdagi o‘quv vaqtidan foydalanish, tashkiliy masalalarga sarflanadigan vaqt, darsga xalaqit beruvchi holatlar va o‘quvchilarning jalb etilganligi strukturalashtirilgan kuzatuv orqali qayd etiladi; o‘qituvchi va o‘quvchilarning sinf muhiti haqidagi fikrlari so‘rovnoma orqali o‘rganiladi. Boshlang‘ich qiymatlarning aniqlanishi keyinchalik dastur natijalarini ob’ektiv baholash imkonini beradi.

Maqsadni belgilash bosqichida tashxis natijalariga ko‘ra cheklangan miqdordagi aniq maqsadlar shakllantiriladi, masalan: dars boshlanishidagi tashkiliy vaqtni qisqartirish, guruh ishida o‘quvchilarning faol ishtirokini oshirish yoki ota-onalar bilan muntazam aloqani yo‘lga qo‘yish. Maqsadlar pedagogik kengashda muhokama qilinadi, bu esa ularning muassasa darajasida qabul qilinishini ta’minlaydi.

Mazmun va vositalarni loyihalash bosqichi dasturning yadrosini tashkil etadi. Simonsen va hammualliflari ajratgan yo‘nalishlarga [9] muvofiq dastur besh komponentni o‘z ichiga oladi: sinf tuzilmasi va dars tartiblari; o‘quvchilar bilan birgalikda ishlab chiqilgan va o‘rgatilgan qoidalar; faol jalb etish usullari (savol-javob, juftlik va guruh ishi, tezkor qayta aloqa); ijobiy xulq-atvorni tan olish tizimi; nomaqbul xulq-atvorga izchil va hurmatga asoslangan javob berish tartibi. Korpershuk va hammualliflari xulosasiga tayanib [10], dasturga o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarini (o‘zini boshqarish, hamkorlik, mas’uliyat) rivojlantiruvchi komponent ham kiritiladi. Bu komponent milliy tarbiya an’analarimizga xos bo‘lgan kattalarga hurmat, jamoaviylik va mehnatsevarlik qadriyatlari bilan uyg‘un tarzda tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Raqamli vositalarning o‘rni. Model raqamli platformalarni (elektron jurnal, Google Classroom, ClassDojo kabi ilovalar) dasturning majburiy emas, balki yordamchi komponenti sifatida belgilaydi. Ular davomat va topshiriqlar monitoringini avtomatlashtirish, ijobiy xulq-atvorni tezkor qayd etish va ota-onalar bilan muloqotni qulaylashtirish orqali o‘qituvchining vaqtini tejashi mumkin [11; 12]. Biroq ulardan foydalanishda o‘quvchilar shaxsiy ma’lumotlarining himoyasi, ommaviy reyting yoki ballar orqali o‘quvchilarni bir-biri bilan nomaqbul taqqoslashning oldini olish va texnik infratuzilmaning mavjudligi kabi shartlar hisobga olinishi lozim. Raqamli vosita pedagogik maqsadga xizmat qilgandagina samarali bo‘ladi.

Tatbiq etish bosqichi dastur samaradorligini belgilovchi hal qiluvchi bosqichdir. Dastur bir vaqtning o‘zida barcha sinflarda emas, avval tanlangan sinflarda sinab ko‘riladi; o‘qituvchilar qisqa muddatli trening, metodik birlashmalardagi muhokamalar va tajribali hamkasblarning murabbiyligi orqali qo‘llab-quvvatlanadi. Bu bosqichda dasturning qanchalik to‘liq va to‘g‘ri bajarilayotgani

muntazam kuzatib boriladi, chunki natijalarning yo‘qligi ko‘pincha dasturning o‘zi bilan emas, balki uning to‘liq amalga oshirilmagani bilan bog‘liq bo‘ladi.

Baholash va tuzatish bosqichi sikl xarakterini ta’minlaydi: natijalar boshlang‘ich holat bilan qiyoslanadi, o‘qituvchilar va o‘quvchilarning fikri o‘rganiladi, dastur komponentlari takomillashtiriladi va yangi o‘quv yilida yangilangan shaklda qo‘llanadi.

Ta’lim bosqichlariga moslashtirish. Model umumiy o‘rta ta’lim va oliy ta’lim uchun bir xil tuzilmaga ega bo‘lsa-da, uning mazmuni ta’lim bosqichiga qarab farqlanadi. Umumiy o‘rta ta’limda qoidalar va tartiblarni bevosita o‘rgatish, ijobiy xulq-atvorni tan olish va sinf rahbari orqali ota-onalar bilan muntazam hamkorlik ustuvor ahamiyatga ega. Oliy ta’limda esa tashqi nazorat o‘rnini talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishi, akademik halollik qoidalari, guruh ishi va mustaqil ta’limni tashkil etish egallaydi; o‘qituvchi bu yerda ko‘proq o‘quv jarayonini yo‘naltiruvchi va moderator vazifasini bajaradi. Shu sababli dasturning uchinchi bosqichida komponentlar muayyan yosh guruhi va ta’lim shakliga moslashtirilishi lozim.

O‘qituvchining kasbiy barqarorligi. Marzano va hammualliflari o‘qituvchining ruhiy-emotsional barqarorligini sinf boshqaruvining mustaqil komponenti sifatida ajratgan [8]; Emmer va Stou esa sinf boshqaruvidagi qiyinchiliklar ko‘pincha o‘qituvchilarning kasbiy charchoqqa uchrashi bilan bog‘liq ekanini ta’kidlaganlar [3]. Shu sababli dastur o‘qituvchining o‘zini ham qo‘llab-quvvatlashi kerak: aniq tartib va qoidalar kundalik ziddiyatli vaziyatlar sonini kamaytiradi, hamkasblar bilan tajriba almashish va murabbiylik esa o‘qituvchining o‘ziga ishonchini mustahkamlaydi. Bu jihat ayniqsa ish faoliyatini endi boshlagan yosh o‘qituvchilar uchun muhim bo‘lib, sinf boshqaruvi dasturi ularning kasbga moslashuvini yengillashtiruvchi vosita vazifasini ham bajaradi [4].

Dasturni sinovdan o‘tkazish dizayni. Modelning samaradorligini tekshirish uchun aralash metodli kvazi-eksperimental dizayn taklif etiladi. Unda tajriba va nazorat guruhlari (rejalashtirilgan hajm – har birida 15 nafar o‘qituvchi va ularning sinflari) 12 hafta davomida kuzatiladi; tajriba guruhida dastur to‘liq tatbiq etiladi, nazorat guruhida esa odatiy amaliyot davom etadi. Ma’lumotlarni yig‘ish vositalari va baholash ko‘rsatkichlari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval. Dastur samaradorligini baholash vositalari va ko‘rsatkichlari (rejalashtirilgan dizayn)

Usul	Vosita	Baholanadigan ko‘rsatkichlar	Ma’lumot turi
So‘rovnoma (dastlabki va yakuniy)	Likert shkalasiga asoslangan anketa	O‘quvchilarning motivatsiyasi, darsga jalb etilganligi, sinf muhitini idrok etishi	Miqdoriy
Strukturalashtirilgan kuzatuv	Kuzatuv kartasi	Darsga xalaqit beruvchi holatlar soni, o‘quv vaqtidan unumli foydalanish	Miqdoriy va sifat

Usul	Vosita	Baholanadigan ko‘rsatkichlar	Ma’lumot turi
Intervyu	Yarim strukturalashtirilgan savollar	O‘qituvchilarning dasturni qo‘llashdagi tajribasi, qulayliklar va qiyinchiliklar	Sifat
Hujjatlar tahlili	Elektron jurnal, platforma ma’lumotlari	Davomat, topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarish, o‘zlashtirish dinamikasi	Miqdoriy

Miqdoriy ma’lumotlar uchun so‘rovnoma shkalalarining ichki ishonchliligi (Kronbax alfasi) tekshiriladi, guruhlar o‘rtasidagi farqlar dastlabki ko‘rsatkichlarni hisobga olgan holda tegishli statistik mezonlar bilan baholanadi; sifat ma’lumotlari tematik tahlil orqali umumlashtiriladi. Tadqiqot ishtirokchilarning ixtiyoriy roziligi, voyaga yetmagan o‘quvchilar uchun ota-onalar roziligi va shaxsiy ma’lumotlarning maxfiyligi talablariga rioya qilgan holda o‘tkaziladi.

Muhokama. Tahlil natijalari sinf boshqaruvining zamonaviy talqini bilan amaliyotdagi holat o‘rtasidagi muhim farqni ko‘rsatadi. Kunin va Doyl asos solgan proaktiv yondashuv [5; 6] va keyingi ilmiy sintezlar [4; 8; 9] samarali sinf boshqaruvi intizom buzilishiga javob berishdan ko‘ra, uning oldini oluvchi aniq tuzilma, ijobiy munosabatlar va faol jalb etish bilan belgilanishini tasdiqlaydi. Amaliyotda esa sinf boshqaruvi ko‘pincha alohida o‘qituvchining shaxsiy mahoratiga bog‘liq bo‘lib qoladi. Taklif etilayotgan model ushbu yondashuvlarni ta’lim muassasasi darajasidagi tizimli jarayonga aylantirishga qaratilgan.

Korpershuk va hammualliflarining meta-tahlili [10] dasturlar ta’sirining kichik, ammo barqaror ekanini ko‘rsatadi. Bu natija ikki xulosaga olib keladi. Birinchidan, sinf boshqaruvi dasturidan qisqa muddatda keskin o‘zgarish kutish asosli emas; samara uzoq muddatli va izchil tatbiq etish orqali to‘planadi. Ikkinchidan, dasturning muvaffaqiyati uning to‘liq bajarilishiga va o‘qituvchilarning qo‘llab-quvvatlanishiga bog‘liq. Shu sababli modelda tatbiq etish bosqichiga o‘qituvchilarni o‘qitish va murabbiylik alohida komponent sifatida kiritilgan.

Raqamli vositalarga nisbatan muvozanatli yondashuv ham muhim. Raqamli platformalar ma’muriy yuklamani kamaytirishi va ota-onalar bilan aloqani mustahkamlashi mumkin, biroq Selvin ta’kidlaganidek [12], texnologiya o‘z-o‘zidan pedagogik natija bermaydi. Sinf boshqaruvining asosini o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi jonli muloqot, hurmat va ishonch tashkil etadi; raqamli vosita esa ushbu munosabatlarni qo‘llab-quvvatlovchi yordamchi bo‘lib qolishi kerak.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi. Birinchidan, pedagogika oliy ta’lim muassasalarining o‘quv rejalarida va o‘qituvchilar malakasini oshirish kurslarida sinf boshqaruviga, xususan, proaktiv strategiyalar va dastur loyihalashga alohida modul ajratish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, ta’lim muassasalarida sinf boshqaruvi dasturini ichki sifat nazorati tizimiga integratsiya qilish, uning natijalarini metodik birlashmalarda muntazam muhokama qilish lozim.

Uchinchidan, yosh o‘qituvchilar uchun tajribali hamkasblar murabbiyligini tizimli yo‘lga qo‘yish dasturni tatbiq etishning muhim sharti hisoblanadi. To‘rtinchidan, raqamli platformalardan foydalanishda o‘quvchilar shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish bo‘yicha aniq qoidalar belgilanishi kerak.

Xulosa. Olib borilgan tahlil zamonaviy sinf boshqaruvi nazoratga asoslangan intizomdan o‘quv muhitini proaktiv tashkil etishga, alohida o‘qituvchining shaxsiy tajribasidan ta’lim muassasasi darajasidagi tizimli yondashuvga o‘tishni talab etishini ko‘rsatdi. Ilmiy dalillarga asoslangan sinf boshqaruvi amaliyotlari – aniq tuzilma, o‘rgatilgan qoidalar, faol jalb etish, ijobiy xulq-atvorni tan olish, nomaqbul xulq-atvorga izchil javob berish va ijtimoiy-emotsional rivojlanish – dastur shaklida birlashtirilganda pedagogik boshqaruvni takomillashtirishning samarali vositasiga aylanadi.

Tadqiqot natijasida sinf boshqaruvi dasturini ishlab chiqish va tatbiq etishning besh bosqichli modeli (tashxis, maqsadni belgilash, mazmun va vositalarni loyihalash, tatbiq etish, baholash va tuzatish) har bir bosqich uchun mazmun, vositalar va baholash ko‘rsatkichlari bilan taklif etildi; raqamli platformalarning o‘rni yordamchi vosita sifatida belgilandi; dasturni sinovdan o‘tkazish uchun aralash metodli baholash dizayni ishlab chiqildi. Keyingi tadqiqotlarda modelni umumta’lim maktablari va oliy ta’lim muassasalarida tajriba-sinovdan o‘tkazish, uning samaradorligini turli ta’lim bosqichlari va fanlar kesimida empirik baholash hamda o‘qituvchilarni tayyorlash tizimiga tatbiq etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/4312785

3. Emmer E.T., Stough L.M. Classroom Management: A Critical Part of Educational Psychology, With Implications for Teacher Education // Educational Psychologist. – 2001. – Vol. 36, № 2. – P. 103–112. – DOI: 10.1207/S15326985EP3602_5

4. Handbook of Classroom Management: Research, Practice, and Contemporary Issues / ed. by C.M. Evertson, C.S. Weinstein. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. – 1346 p.

5. Kounin J.S. Discipline and Group Management in Classrooms. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970. – 178 p.

6. Doyle W. Classroom Organization and Management // Handbook of Research on Teaching / ed. by M.C. Wittrock. – 3rd ed. – New York: Macmillan, 1986. – P. 392–431.

7. Canter L., Canter M. Assertive Discipline: A Take-Charge Approach for Today’s Educator. – Seal Beach, CA: Canter and Associates, 1976. – 191 p.

8. Marzano R.J., Marzano J.S., Pickering D.J. Classroom Management That Works: Research-Based Strategies for Every Teacher. – Alexandria, VA: ASCD, 2003. – 147 p.

9. Simonsen B., Fairbanks S., Briesch A., Myers D., Sugai G. Evidence-Based Practices in Classroom Management: Considerations for Research to Practice // Education and Treatment of Children. – 2008. – Vol. 31, № 3. – P. 351–380. – DOI: 10.1353/etc.0.0007

10. Korpershoek H., Harms T., de Boer H., van Kuijk M., Doolaard S. A Meta-Analysis of the Effects of Classroom Management Strategies and Classroom Management Programs on Students' Academic, Behavioral, Emotional, and Motivational Outcomes // Review of Educational Research. – 2016. – Vol. 86, № 3. – P. 643–680. – DOI: 10.3102/0034654315626799

11. Robacker C.M., Rivera C.J., Warren S.H. A Token Economy Made Easy Through ClassDojo // Intervention in School and Clinic. – 2016. – Vol. 52, № 1. – P. 39–43. – DOI: 10.1177/1053451216630279

12. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – 2nd ed. – London: Bloomsbury Academic, 2016.